

UNITÁRIUS SÍROK A KOLOZSVÁRI HÁZSONGÁRDI TEMETŐBEN

A lelkeszi szolgálat elválaszthatatlan a temetőtől. „Az asszonytól született ember rövid életű... Mint a virág kinyílik és elhervad, és eltűnik, mint az árnyék és nem állandó“ (Jób 14:1—2). Könnyes fájdalom, fekete gyász a halál érkezése, amikor elszólítja szeretteink egyikét, lehet szülő, testvér, gyermek, barát vagy ismerős, de elhunytával pótolhatatlannak tűnő hiányt hagy hátra az élők szívében. A lelkesz vigasztal, könnyet töröl, az örök élet útján a hit forrásából merít, Istenre bizza a lélek üdvösségét, de egyben figyelmeztet: „Por vagy! te s ismét porrá leszesz“ (1 M 3: 19). A test a földé. A temető röge betakarja a halottat, az élő azonban nem szakad el tőle, virágot visz a sírhantra, emlékjelt állít föléje, mert akit szerettünk, tiszteltünk, akiknek hálásak vagyunk, akikre büszkék vagyunk, aki sok gyümölcsöt termett az egyén és közösség számára, attól sem a halál, sem az idő soha el nem választ.

A temető az élet könyvének kiolvasott lapja. A múlt, az elődök, az ősök egy helyre gyűjtött valósága. Évszázadok jönnek elő, elevenednek meg a sírhantok közt járva.

A temető nemcsak az egyén, de a közösség, a társadalom, az ország múltjának történelmi emléke is. A műemlékek védelméről szóló törvény vonatkozik a temetőkre is. A lelkesz a temetőben nemcsak temet, de irányítója és munkása kell hogy legyen a műemlékekre vonatkozó törvény végrehajtásának, annál is inkább, mert nagyon sok helyen a temető egyházi tulajdon lévén, a lelkesz annak hivatali felelőse is. A lelkesz közelebbi feladata számbavenni, hogy a sírhantok alatt pihen-e olyan személy, akinek élete családi, egyházközségi és kulturális szempontból kimagasló jelentőségű. A sírhantot jelöli-e valamilyen emlék, s ha igen, mi a betűhú szövege. (A megfigyelés terjedjen ki a betű formájára is.) Miből készült a kegyelet állította emlék? Milyen állapotban van és mennyire védett mind az emlékmű, mind a temető egésze? A leírást fényképpel vagy rajzzal szemléltesse, mely megőrökíti a műemlék formáját. Minden jelentős sírhantnál használja a fényképezőgépet vagy a rajzot. Ez annál is inkább fontos, mert nem lehet mindenki szaktudós az alkotások stílusának és leírásának ismeretében.

A kolozsvári házsongárdi temető közel 400 éves múltra tekint vissza. A XVI. század előtt a városnak majdnem minden részében temetkeztek. A Babeş—Bolyai egyetem központi részének építésekor római sírokat találtak, a Kövespad környékén népvándorláskorabeli temetkezési helyet tártak fel. A keresztény középkorban főként a mai főtéri katolikus templom körül, az ún. cinteremben¹ (a latin coemeteriumból) temetkeztek. A XV. század végétől a kettős várfal (délnyugaton, délen és keleten) közötti terület is temetkezési helyül szolgált. Ezt nevezték „kőkeretek“-nek.² A város növekedésével a cinterem és a kőkeretek elégtelennek bizonyultak, gondoskodni kellett egy új, megfelelő temetőhelyről. Az 1585—1586-os nagy pestisjárvány kikényszerítette az új temető megnyitását. A városi tanács „látván Istennek ostorát, a halálozások naponként való gyarapodását és a temető helyek alkalmatlan voltát a sok benne fekvő testek miatt, mely szerint, ahol sírt ásnak, mindenütt eleven testre találnak, együtt a felső tanáccsal elhatározták, hogy a tordai utcai kiskapun kívül való földben, ahol most a dinnyét vetették, egy jó és tágas darab helyet szakasszanak temetőhelynek.“³ Ezt nevezték el házsongárdi temetőnek. Ebben az időben történt a hideg (Kismező utcai) temető megnyitása is. A cinterembe és a kőkeretbe, minden hatósági tiltás ellenére, még a XVII. században is temetkeztek.⁴ Mivel az új temetőhely is hamar betelt, a szükségnek megfelelően déli irányban bővítették. Az 1738. évi nagy pestisjárvány után érte el a Brassai Sámuel sírja körüli határt. 1914 őszén emögött nyitották meg a háborúban elesettek számára az új, felső temetőrészt.

A házsongárdi temető területe tovább bővült a nyugati fő úttól jobbra, az alsó részen, a lutheránus temetővel, melyet J. F. de Gladys ezredes adományozott az egyházközösségnek, valamint ennek folytatásként több magánkertnek a köztemetőhöz való csatolásával (Korbuly-, Fekete-, Mikó-kert).

A házsongárdi temető legrégebbi része a ma használatos beosztás szerint: I. A., I. B., I. C., II. A., II. B., II. C., III. A. és a III. B. alsó része.

A temető rendezése és felügyelete érdekében a város 1885-ben temetőbizottságot küldött ki. A bizottság munkájáról a Keresztény Magvető is megemlékezett: „A kolozsvári temetőben f. év őszén a temetőre felügyelő bizottság a hantnélküli sírköveket összeszedetvén, a közszemlére kitett sírkövek közt Sárdi Lőrinc, ekklézsiánk egyik buzgó tagja egy igen érdekes sírkövet fedezett fel: Lachovius András lengyel unitárius papét.“⁵

Közel négyszáz év, a város múltjának szellemi, kulturális, politikai képviselői pihennek a házsongárdi temetőben. Felekezeti és nemzeti különbség nélkül egymás szomszédságában találjuk tudósok, munkások, egyházi vezetők, orvosok, tanárok, ügyvédek, politikusok, írók, költők, katonák, színészek, zenészek, kereskedők, iparosok, földművesek sírhantjait. A híres emberek sírjai szétszórta, a temető egész területén megtalálhatók. A temető gondnoksága 1972. év folyamán megjelölt minden műemlék sírkövet „MI“ (Monument Istoric) jelzéssel. „A temető délkeleti csücske igazi panteon. A II. C.-nek és a III. B.-nek ezen a részén írók, költők, tanárok szebbnél szebb emlékművei tennék

indokolttá az egész környezet védett és zárt területté nyilvánítását. Már így is elég sok ízléstelen modern betonsír épült nagyjaink tözsomszéd-ságában“.⁶

Írásunk célja a nevezetesebb unitárius sírok számbavétele a Kelemen Lajos történésztől tanult ún. séta-módszer alapján. A felsorolt sírok sorszámát a régi temető vázlatos térképén is feltüntettük.

A házsongárdi temető főkapuján belépve a középső úton indulunk.

1. Az I.C. parcella északi szögletében, egy nagy kőrisfa tövével találjuk SZENTÁBRAHÁMI LOMBARD MIHÁLY püspök koporsó alakú sírkövét. Ez az általam felsoroltak között a legrégebbi unitárius emlék, mely jelenleg még látható. Az emlékkő déli felső sarkában, rózsakoszorúban, teljesen elkopott címer van, melynek körirata: Michael L. Sz. Ábrahádi. Feliratát⁷ nehéz kibetűzni, különösen a déli és nyugati oldalakon.

A déli oldal felirata:

1758. 30 MARTII. MORTUUS AT VIGILIS... STIMULAVIT IMAGO / OFFICIIS FUNGI SEDULITATE GRUIS / SED MAGIS AETERNAE SPES INDUBITATA CORONAE / ADMOVIT STIMULUM SORSQUE BEATA PIUM / ERGO QUI CERNIS VITAE MONUMENTA FUGACIS / TALIA QUAE PRAESENS SUGGERIT ISTE LAPIS / EXECUTE TERESREM PRUDENTI PECTORE SENSUM / NEVE PERITURAS SPIRITUS OPTET OPES / QUIN ANIMUM CONSTANS HORAE MEDITATIO SUMMAE / OCCUPET AC CELSI FLAGRET AMORE POLI.

Az északi oldal felirata:

SI QUAERIS QUIS SIM FUERIM MERITUMQUE REQUIRIS / SUM PULVIS TERRAE FUMUS ET UMBRA CINIS / PATRIA SZENT ABRAHAM LOMBARD COGNOMEN AB ORTU / IMPOSITUM NOMEN SED MICHAELIS ERAT / AETATIS SEPTEM DENOS CUM QUATOR ANNOS / INDULSIT SUPERI GRATIA LARGA DEI / INTEREA DONEC VICIES SEMEL ATQUE PEREGIT / ALMA SOL CURSUM LUCIS ORIGO SUUM / IN LUSTRIS QUATUOR PASTOR VIGIL ECCLESiarUM / COLLEGI RECTOR LUSTRA PER OCTO FUI.

A nyugati, háromszög alakú felirat:

Itt nyugszik az Urban elalutt N. T. Férfiunak utánna 32 hetekkel 4 napokkal életének 64-ik Esztendejében boldogul ki-mult Istenfélő házastársa is T. Takács Sára asszony három leányával

2. A középső fő úton dél felé haladva a források melletti útkanyarban, közvetlen az út szélén, feketemárvány emlékoszlop Jakab Elek sírját jelzi.

Felirat:

Szentgericzei JAKAB ELEK, történetíró akad. r. tag.
1820—1897

Emelte a székelyek története pályadíj alapjának bizottsága.

3. A régi temető tetején, ahol az utak összefutnak, vascső kerítéssel övezve, találjuk az út keleti oldalán Péterfi Dénes lelkész, teológiai tanár sírját:

nagyajtai PÉTERFI DÉNES az unitárius hitnek szónoka.
1851—1925 és neje sz. PÉCHY KATA 1864—1940

4. A temetődombot uralja Brassai Sámuel polihisztor és tanár mellszobros síremléke, melyet neoklasszicista stílusban Pákey Lajos tervezett, példázva a szellemi nagyságot. Felirata rövid:

BRASSAI SÁMUEL 1800—1897

5. Brassai sírjától északkeletre modern betonkeretben Vári Albert sírját találjuk, melynek felirata:

„Keressétek először Istennek országát“
VARI ALBERT unitárius teológiai tanár 1868—1953
és neje FERENCZY ANNA 1872—1963.

6. Közvetlen mellette északnak a temető legnagyobb kőszarkofágja jelzi Berde Mózes egyházi jötevő sírját.

Nyugati homlokzatának felirata:

LABORFALVI BERDE MÓZSA szül. 1815 decz. 15 megh.
1893 sept. 22.

7. A Berde-emlékmű mellett, négyszögletű alapon, rendkívül magas nyolcszögű neogótikus oszlop tetején Bölöni Farkas mellszobra jelzi az egyházi jötevő és nagy utazó nyughelyét. Az oszlop tetején található körirat szövege:

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR Észak Amerikai utazó Sz. 1795.
m.h. 1842.

8. Nagyméretű homokkőből készített hamvedres emlékoszlop jelzi a korán elhunyt nagy népi költő sírhelyét:

SZENTIVÁNYI MIHÁLY szül. 1815. megh. 1842.

9. Északnak indulva az ösvényre keskenyedett úton vasráccsal kerítve nagyobb sírkertet találunk, benne három gránitsírkő:

KRIZA JÁNOS unitárius püspök a m. tud. akadémia s a Kisfaludy Társaság tagja kir. tanácsos szül. 1811 jun. 28-án meghalt 1875 márt. 26-án.

KOVÁCS JÁNOS unitárius főgimnáziumi tanár és a tudomány egyetemen az angol nyelv és irodalom előadója. Szül. 1846 aug. 8 Megh. 1905 jan. 27.

KOVÁCS DÉNESNÉ sz. BENCZE ANNA 1842—1915. A nemes lelkű alapítványozó emlékére állíttatta a Magyar Unitárius Egyház

10. Ugyancsak az út mellett kecses, rendkívül szép neogótikus emlékoszlop, melyen félmagasságában beépített domborművű buszt jelzi a város XIX. századi nagy orvosának sírját.

Nyugati fő homlokzatának felirata:

Homorodalmási Dr. BARRA IMRE Kolozsvár Szab. Kir. Város főorvosa. 1799—1854.

Déli oldalon:

Született 1799. meghalt 1854. Az emberiség fájdalomára Kolozsvárt.

Északi oldalon:

Atya, Nagyatya orvos. Hirben névben nagy mind három. Az elhunytban akiben a nemes család örökre kihalt.

11. A Barra-emlék közelében az ösvény mellett hamvvedres nagy sírkő sírhant nélkül. Felirata:

Itt nyugszik a Kolozsvári Unitárius Főtanoda gondnoka. Aranyosszék országgyűlési képviselője. Ügyvéd, Kövendi FEJÉR MÁRTON sz. 1812. sept. 30 m.h. 1865. dec. 31.

12. E sírhanttól keletre található egy modern betonkeretes sír fehér márványtáblával. Rövid felirata a fiatalon elhunyt író és tanár nyughelyét jelzi:

Dr. BARABÁS ÁBEL 1877—1915.

13. Északkelet felé, a temetőkerítés közelében, egymás mellett több síremléket találunk a következő felirattal:

Böloni Dr. MIKÓ LŐRINCZ táblai tanácselnök az Unitárius Egyház főgondnoka. 1881—1957.

Dr. Mikó Lőrinczné ZSAKÓ ARANKA az Unitárius Nőszövetség elnöke 1889—1968.

„Mert ha biró nem furdal vád, Mert ha álom nyugalmat ad.“

14. Még keletebbre, a kerítés közelében, erősen málló homokkő oszlop, az írása alig olvasható:

Felsőbenczédi BENCZÉDI GERGELY Unitárius Főgimnáziumi tanár és egyházi pénztárnok. szül. 1839 márc. 29. meghalt 1906 dec. 13. „A szenvedésben megtisztult a lélek S a siri éjen át magasra tör.“

15. Közvetlen mellette fehér márványkő oszlop kissé megdőlve a nagy történész végső pihenőhelyét adja tudtul:

Nagyernyei KELEMEN LAJOS történettudós, akadémikus, az Unitárius Egyház főgondnoka. 1877—1963. / Kelemen Lajosné MIKÓ ERZSÉBET 1891—1920. / KELEMEN ERZSIKE 1911—1939

16. E sírnak északi szomszédja:

Nagyajtai Dr. NYIREDI GÉZA a kolozsvári unitárius főgimnáziumnak 25 évig rendes tanára. A kolozsvári gyógyszerész gyakornoki tanfolyamnak 29. évig vezető tanára. 1861—1914.

„Munkáját a bölcsesség vezette, erő végezte, szépség diszította.“

17. A város felé vezető út nyugati oldalán drótháló kerítéssel körülrzárt sírkertben magas gránitoszlop látható, felirata:

KOVÁCSI ANTAL unitárius főiskolai tanár egyházi közjegyző. szül. 1820. febr. 16. megh. 1892. jan. 6.

18. Ugyancsak e sírkert északi felében modern sírkeret jelöli Boros György püspök sírját. Felirata:

„Szivemet hozzád emelem és benned bízom Uram.“
Dr. Boros Györgyné KOVÁCSI RÓZA 1864—1938.
Dr. BOROS GYÖRGY unitárius püspök 1855—1941.

19. A keleti és középső utat összekötő út mellett közvetlen, a déli oldalon kisméretű fehér márvány oszlop áll, felirata:

ÜRMÖSI JÓZSEF unitárius lelkész 1879—1953.
„Választott voltál és vagy.“

20. A középső út keleti oldalánál, majdnem szemben a Szentábrahámi L. Mihály püspök sírkövével, hant nélküli sírkő emlékeztet énekeskönyvünk szerkesztőjére. Felirata:

Várfalvi PÁLFFI MÁRTON Főgimn. tanár. 1873—1936.

21. Az első bekötőúton kelet felé haladva a III. A parcella déli sarkában kis kő kerettel, erősen málló homokkő oszlop jelzi Gálfi Lőrinc teológiai tanár sírját. Felirata:

GÁLFI LŐRINCZ. 1865—1943.

22. Innen északkeletnek, a parcella közepe táján, modern betonkeretes, fehér márvány táblás sír, felirata:

BENCZÉDI PÁL unitárius teol. tanár. 1883—1966.

23. Visszatérve a főbejárathoz, a jobb oldali úton indulunk el. A lutheránus temetőkertet elhagyva, mintegy ötven lépés után az út szélén, három lépcsőfokon megközelíthető beton alapozású szürke gránit-oszlop a kolozsvári egyházközség nagy jótevőjének sírját jelzi:

Özv. MAROSI GERGELYNÉ szül. ANTAL MÁRIA 1846—1920

24. A fő úton felfelé haladva jobbra, vagyis nyugatra, dróthálós kerítést érünk, mely még a régi magán-temetőkeretek idejéből maradt fenn. Az ösvényen nyugatnak menve közvetlen a kerítés mellett betonkeretes síremléket találunk. Felirata:

„Non omnis moriar.“

GÁLFFY ZSIGMOND

a Kolozsvári Unit. Főgimnázium igazgatója 1886—1958.

25. E sír közvetlen szomszédja hasonló kerettel:

DR. MÁRKOS GYÖRGY

gyermekorvos, igazgató főorvos 1888—1961

„Az igaznak emlékezete áldott.“

26. A temetőkert nyugati kerítése közelében, meghasadozott műkő alapon és foglalatban, szép fehér márványból kiképzett dombormű buszt jelzi Jékey Aladár költő emlékét. Felirata csak ennyi:

JÉKEY ALADÁR 1846—1919.

27. E sírtől a város felé, azaz északnak indulunk a sírok közötti ösvényen, és egymás szomszédságában több neves unitárius nyugvóhelyét találjuk. Szürke, málladozni kezdett nagyméretű mészkőoszlop, felirata:

Dr. GYERGYAY ÁRPÁD orvos professzor

1881. IV. 27. — 1952. IV. 1.

28. A közvetlen mellette lévő hasonló emlékoszlop szövege:

Kissolyosi GYERGYAY ÁRPÁD orvos tudor

született 1845 Novem. 17. Meghalt 1881. január 29.

29. E sír szomszédságában mészkőbe ágyazott feketemárvány táblával jelölt sír látható, felirata:

Ádámosi VÉGH MIHÁLY unitárius egyházi és püspöki titkár

1859—1920.

30. Impozáns méretű bazalt sziklatömbbe ágyazott feketemárvány tábla mutatja Ferencz József püspök sírját:

FERENCZ JÓZSEF unitárius püspök született 1835 aug. 9
meghalt 1928. febr. 19. Püspöksége 52-ik évében. Bölcs vezére
és ékesszavú főpásztora emlékére emelte a Magyar Unitárius
Egyház.

31. E sírtól pár lépésre keletre szép neogótikus, fehér mészkőből kiképzett obeliszk egy másik püspökünk nyughelyét jelzi:

Ar. Rákosi SZÉKELY SÁNDOR unitárius püspök
szül. Sept 13. 1797. Megh. jan. 27. 1852.

Ugyancsak e sírban nyugszik még felesége, Kincs Zsuzsanna és fia, Székely Ádám is.

32. A Székely Sándor sírjától délre betonkeretes és fedőlappal el látott sírt találunk. A vízszintesre fektetett fekete márványlapon rövid felírás jelzi a Teológiai Akadémia utolsó felügyelő gondnokának végső nyughelyét:

Dr. NAGY MIKLÓS 1887—1969.

33. Kelet felé haladva vasráccsal kerített neogótikus, nagyon megdőlő sírkő, a mállás következtében olvashatatlanná váló írással, a Káli Nagy család sírkertjét jelöli. A vasrács több helyen ki-be dőlve az elpusztulás előtt áll. A hant helyén terméskőből jó állapotban levő fedőlap van, melyen mélyített betűkkel jól olvasható:

Nyugalmazott Miniszteri Tanácsos KÁLI NAGY ELEK
sz. 1816 Január 13. m.h. 1878 Január 7.

34. Még keletebbre ugyanolyan vasráccsal kerítés, melynek keleti oldala már teljesen kidőlt, közepében karcsú, magas, romladozó neogótikus sírkő jelzi a nagy irodalom- és könyvbarát Gedő József nyughelyét. Feliratában több szó már olvashatatlan:

Itt nyugszik Homoród Szent-Mártoni GEDŐ JÓZSEF született 1778-ban augusztus 22-én meghalt 1855-ben augusztus 29-én és leánya KÁLI NAGY ELEKNÉ Homoródszentmártoni Gedő Terézia született 1821-ben ápril. 24-én meghalt ... január ... nyugodjanak csendesen.

35. Ezután újból északnyugatra vesszük utunkat, és közel a nyugati kerítéshez, besüppedt sírhant fejenél, terméskő alapzaton álló fekete márványon ez a felirat olvasható:

DR. VARGA BÉLA unitárius püspök, egyetemi tanár
1886—1942.

„A nem láthatók örökkévalók“. II. Lev. Kor. IV. 18.“

36. Innen északabbra a régen Fekete-kert néven ismert sírkerthez érünk. Ennek déli határán kemény terméskőből készített fejfás és beton fedőlapos sírt találunk. A lapon ez a felirat áll:

Dr. SIMÉN DÁNIEL unitárius teológiai tanár 1903—1969.
„Az ég és föld elmulnak, de az én beszédeim semmiképpen
el nem mulnak. Máté 24:35.“

37. Pár lépésre nyugatra fehér márvány lapokból kiképzett püspöki síremléket találunk:

JÓZAN MIKLÓS unitárius püspök 1869—1946.
„Mi mindenütt otthon vagyunk Mi mindig haza megyünk.“

38. A Fekete-kert közepén egykori névadó tulajdonosának hatalmas svéd gránit obeliszkje magaslik, felirata:

FEKETE PÁL nyug. városi tanácsos,
az unitárius vallásközönség E.K. tanácsának tagja 1820—1896.

39. A Fekete-kert északkeleti sarkában betonkeretes, márványlapos sír található, melynek felirata:

Posoni SZENTMÁRTONI KÁLMÁN
igazgató-tanár, 1879—1968

40. E sírral szemben, nyugati irányban Dr. Bende Béla teológiai tanár betonkeretes és márványlapos síremlékét látjuk. Felirata:

DR. BENDE BÉLA 1901—1968

41. A fenti sírtól északnyugatra mintegy 25 méterre találjuk a temető egyik legérdekesebb sírját, a Pákey Lajosét. A nagy műépítész, ki több unitárius templomot és Kolozsvárnak század eleji nagy középületeit tervezte és építette, végső nyugóhelyül egy római szarkofágot választott. Az egyetlen terméskőből kiképzett tető nélküli szarkofág egyszerű sírkeretnek látszik, talán ezért is kerülte el a temetőlátogatók figyelmét. Keleti oldalába kisméretű márványtábla van elhelyezve ezzel a rövid szöveggel:

PÁKEI PÁKEY LAJOS 1853—1921

42. A Pákey sírjától keletnek tartva betonkeretes sírt találunk, a sírkőnek mindkét oldalán felirattal. A nyugati oldal szövege:

Lókodi SÁNDOR JÁNOS zenetanár 1883—1921.

A keleti oldal szövege:

MÁRKOS ANDRÁS szobrászművész 1919—1972.

43. Még keletebbre földdel fedett, nagyméretű elhanyagolt kriptát találunk. A kripta ajtaja felett fémből kiképzett címert egy kereszt

négy mezőre oszt, melynek jobb felső és bal alsó negyedében egy-egy tengeri kagylóhéj látható. A címerpajzs körirata: *Esperes et Persevere*. A kriptá Angliából hazánkba telepedett PAGET JÁNOS angol unitárius atyánkfia végső nyughelye.

44. A Paget-kriptá keleti homlokzata mellett vasráccsal kerített kettős sírkertet találunk, közepén fekete gránit obeliszk, melynek felirata a kolozsvári egyházköztség két nagy jötevőjének és vezetőjének végső pihenőhelyét jelzi:

Nagy-Ajtai INCZE MIHÁLY nyugalmazott miniszteri titkár
Az Unitárius Vallásközönség Egyházi Képviselő Tanácsának
tagja. született 1797 október 10-én, meghalt 1889 augusztus
14-én.

Árkosi BENKŐ MIHÁLY 1847—1916

45. Utunkat a lutheránus temetőben folytatjuk, délről északnak a főkijárat felé haladva. A Paget-kriptával egy irányban észak felé kisebb méretű homokkő oszlopot találunk. Két lelkész nyughelyét jelzi:

ÚRMÖSI KÁLMÁN unitárius esperes 1847—1922
ÚRMÖSI KÁROLYNÉ KÁNTOR GIZELLA 1889—1938
ÚRMÖSI KÁROLY unitárius esperes 1874—1953

46. Még északabbra betonkeretes sírhely:

KELEMEN ISTVÁN 48 éven át Felsőrákosi Unitárius lelkész.
TB. esperes. 1885. VI. 8 — 1957. VI. 28.

47. Ezekről a síroktól nyugatra, közel a kerítés mellett, vasráccsal kerített sírkertben fehér márvány obeliszk jelzi Kőváry László sírját:

Itt nyugszik Ujtordai DR. KŐVÁRY LÁSZLÓ Történetíró
született 1819 jul. 7. meghalt 1907 szept. 25.

48. Újból északnak haladva, a temető kert középső útja közelében betonkeretes sír, fehér márványlappal fejrészének nyugati oldalán a felírás nemrég elhunyt püspökünk nyughelyét jelzi:

DR. KISS ELEK unitárius püspök.

49. A középső úton a lutheránus temető bejáratához közel betonkeretes és fedőlappal ellátott sírt találunk fehér márványtáblával. A tábla mindkét oldalán felirat van.

A keleti oldal szövege:

Székelykereszturi CSIFÓ SALAMON
unit. teol. akadémiai tanár 1865—1934.

Székelykereszturi Csifó Salamonné
árkosi VERESS ILONA 1874—1943.

A nyugati oldal szövege:

CSIFÓ N. LÁSZLÓ 1906—1963

Temetői sétánk végéhez érkeztünk. A számbavétel alapján megállapíthatjuk, hogy az Unitárius Egyház eddigi huszonhét püspöke közül huszonhat Kolozsvárt pihen. Ezek közül kettőt, Lázár Istvánt és Körmőczy Jánost, a kolozsvári unitárius templom kriptájába temették, a többi nyughelye a Házsongárdi temetőben van. Ezek közül eddig csak nyolc püspök sírját találtuk meg. Emellett tudjuk, hogy ótordai Székely Miklós sírja a Barabás Ábel és Mikó Lőrinc sírja között volt; jó lenne hantját megkeresni és sírkővel jelölni. A Csanádi Pál sírköve 1911-ben még a temetői kápolna mellett volt,² azóta annak is nyoma veszett. Végeredményben tizenhat püspök sírhelyét nem ismerjük.

Jelen írásunkban a kolozsvári Házsongárdi temetőben található nevezetesebb unitárius sírokat kívántuk számbavenni. Tudatában vagyunk annak, hogy ez a felsorolás hiányos, de mindenesetre egy teljes és hiteles számbavétel alapjául szolgálhat. Ennek elvégzése pedig halogatást nem tűrő közös unitárius feladat.

SZABÓ DEZSŐ

JEGYZETEK

¹ A cinterem létezését bizonyítja többek között Kelemen Lajosnak az az adata is (A kolozsvári házsongárdi temetőről. Kézirat), mely szerint „a főtér szintjének 1898-as szabályozásakor megtalálták azt a tizennégy szekérnyi embercsontot, amelyet 1837-ben a torony alapozásakor ástak ki“ (Gaál György: Házsongárdi panteon. Korunk, XXXI. évfolyam, 3. sz. 377.).

² Vö. Nagyajtai Kovács István: Kolozsvári régiségek. Tudománytár, XIV. 67—76.

³ Jakab Elek: Kolozsvár története, II. 347.

⁴ Vö. Nagyajtai Kovács István: Vándorlások Kolozsvár várfalai körül. Nemzeti Társalkodó, 1840. augusztus 28.

⁵ Keresztény Magvető, XX. évfolyam, 384—385.

⁶ Gaál György: I.m. 386.

⁷ Keresztény Magvető, XXVII. évfolyam, 181—182. lapon szintén közli a sírkő feliratát.

⁸ Kohn Hillel és Zsakó Gyula: A kolozsvári házsongárdi temető sírkövei 1700-ig (Erdélyi Múzeum. Új Folyam, 1911. VI. k.) c. munkájukban a következőket találjuk: „1636. Az unitárius egyház egyik legderekabb püspökének, Csanádi Pálnak sírköve a kápolna háta megett a Tömösváry Miklós sírja közelében fekszik. Hatalmas, ormós kő ez, mindkét oldalán fölirattal. Ezek közül a kápolna felőli könnyebben olvasható, míg az ellenkező oldal felirata, mely még hosszabb az előbbinél, nehezen betűzhető ki. Ezen az oldalon van címere is: egy kévét tartó ember, jobb kezében bot vagy talán szablya.

A kápolna felőli felirata:

HIC SITVS EST ADMODVM REVERENDVS ET CLARISSIMVS VIR
PAVLVS TSANADI SVI POSTQAM PRIMVM IN HOC GYMNASIO
CLAVDIOPOLITANO PRIMA II; RECTORIS MVNVS ANNOS XXIV
CIRCITER CVM SVMMO STVDIO SVAE IVVENTVTIS EMOLV-
MENTO CESSIT ET POSTEA SVPERINTENDENTIS ETIAM OFFI-
CIO ANNOS IV; SVMMA CVM VIGILANTIA PERFVNCTVS ESSET
EX HAC MISERiarVM VALLE MAGNO CVM TOTIVS CIVITATIS

LVCTV AD BEATISSIMAM COELESTIS GLORIAE REQUIEM TRAN-
LATVS EST ANNO 1636.3. DECEMBRIS. AETATIS SVAE 65.

A másik oldal felirata:

PAVLE VS... (PRAEST) ANS VIRTUTE CSANÁDI
HOC TEGIT INTENVIT SE PLANCEPOLIS
HIC VIR HIC ILLE FVIT GRAVITAS SAPIENTIA CANDOR
POST HAC POTERVNT VIX REPERIRE PAREM
DIVERSAS GENTE ET RAGNA REMOTA PETIVIT.
VIXIT IN ITALICIS PIVS TAMEN ILLE LOCIS
DOCTRINA TANDEM SOLIDA CVMVLATVS ABVNDÁ
HVIC REDIT HVIC PATRIAE COMMODA MVLTA PETENS
QVATVOR INQVE SVPER VIGINTI PRAEFVIT ANNOS
CLAUDIANAE RECTOR NON SINE LAVDE SCHOLAE
DVMQVE... REGES CHRISTI SOLERTER EPISCOPO NEGIT
... T PER DVODENA QVATER... H.OBOVIT
SEXAGINTA SVAEA QVINQVE ET NVMERAVERAT ANNOS
V... E TVNC... HESIS FILA TRAHENDA SCIDIT
CUM POST SEXCENTOS AC MILLE TRICESSIMVS ANNVS
CVRERET ET SEXTVS MENSE DECEMBRE FLVENS
ILLIC ET HAEC FVERANT TIBI COGNOSCENDA VIATOR
ET TANTO REQUIEM PARCE VOVERE VIRVM...

Hossza alul 220 cm. Felül 200 cm. Magassága a fedél pereméig 3 cm. Szé-
lessége 61 cm (I.m. 297.).

A kolozsvári házsongárdi temetőben ma található legrégebb unitárius emlék:
Szentábrahám L. Mihály püspök koporsó alakú sírköve 1758-ból

A házsongárdi temető vázlata

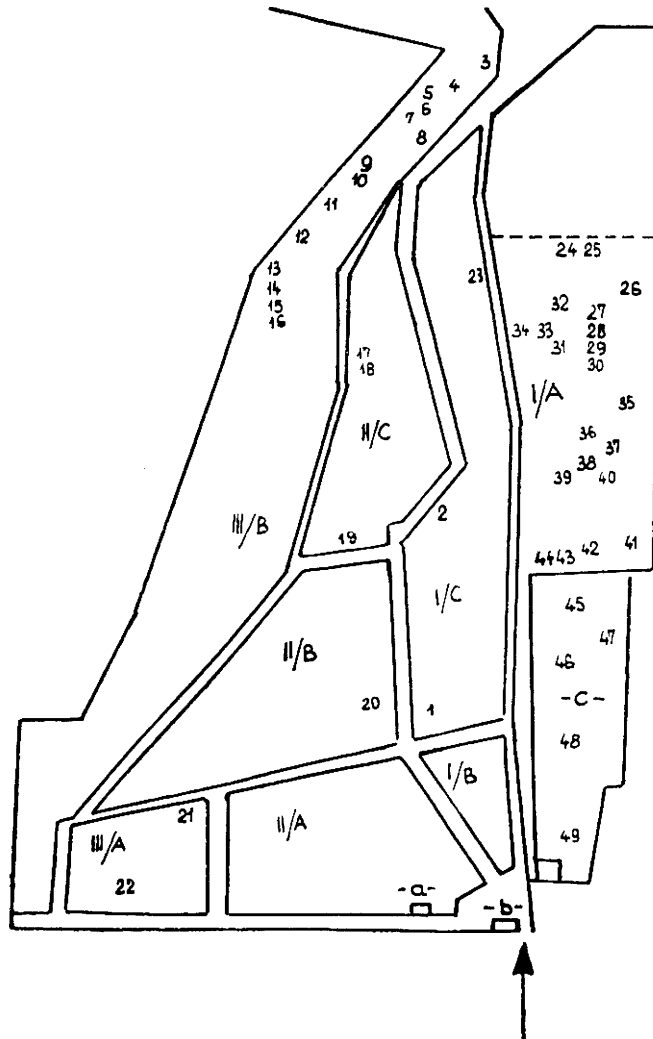
Jelmagyarázat:

Sorszámolás 1-től 49-ig: az unitárius sírok jelölése.

a) — kápolna

b) — főbejárat

c) — lutheránus temető

ADALÉKOK BRASSAI SÁMUEL KOZÍRÓI ÉS SZERKESZTŐI MUNKÁSSÁGÁHOZ

Az alábbiakat, melyek a közhasznú ismeretek terjesztésére indított néplap, a Vasárnapi Újság sokoldalú szerkesztője tevékenységének egy érdekes mozzanatát mutatják be, id. Daniel Gábor egyik kiadatlan emlékiratából közöljük:¹

A kir. fő[ormány]szék elnöke, Gr. Kornis János gubernator 1838. jun. 30-káról 496. eln. sz. a. megrendeli apámnak, *mint főgondnoknak*² hogy Brassai Sámuel tanárt³ figyelmeztesse hogy ha olyanokat ír, mint a miljen a „Nemzeti Társalkodó“ 21-ik számában megjelent, hol midőn Anglia alkotmányáról emlékszik meg, ezen megjegyzést teszi: „az európai Jus publicum még mind annál az elvnél van, hogy a szegény ember, gazember“ megvonja a „Vasárnapi Újság“ kiadása iránti engedélyt.⁴ (a Nemz. társalgo [!] annak melléklapja volt DG.)⁵ Indokolja azaz, hogy az ily kifejezés a vagyonos osztály ellen irányulván, káros hatásu a fiatalságra nézve, kivált ha az egy tanártól jön. Erre sept. 1-ről daczára a latin szövegű leiratnak, magyarul jelenti, hogy személyesen megszólította Brassait, ki azt felelte hogy ő nem oly értelemben használta ezen kifejezést mint magyarázták némelyek, nem vezette őtet rossz szándék, ígérte hogy jövőre nem fog alkalmat szolgáltatni a félre magyarázására.⁶

BORBÁTH KÁROLY

JEGYZETEK

¹ *Működésem az egyházi téren 1846—1903.* VIII. 2. Kézirat Kolozsvárt, az Unitárius Püspökség őrizetében. — Id. Daniel Gábor (Árkos, 1824 — Budapest, 1915): politikus, földbirtokos. 1861—1862-ben, majd 1865-től Udvarhely szék ideiglenes, 1869-től véglegesen főkirálybírája. 1876-ban, a törvényhatóság megyévé alakításakor főispánná nevezték ki, s ezt az állást töltötte be 1891-ig, nyugdíjaztatásáig. Széles körű közéletli munkássága mellett — elődei nyomdokán haladva — buzgón szolgálta felekezete szellemi és anyagi előmenetelét. 1846-ban egyházi tanácsossá, 1861-ben az udvarhelyi egyházkör, 1870-ben a székelykeresztúri gimnázium felügyelő gondnokának, végül 1876-ban az árkosi zsinaton a vallásközönség főgondnokának választották. Közel három évtizedig viselt tisztéről 1905-ben mondott le, hajlott korára való hivatkozással; érdemeinek méltatásával örökös tb. főgondnokká nyilvánították.